

Anna Bober-Kotarbińska

Uniwersytet WSB Merito w Gdańsku

ORCID: 0000-0003-0499-8253

ANALIZA WYBRANYCH POSTANOWIEŃ ARABSKIEJ KARTY PRAW CZŁOWIEKA W KONTEKŚCIE POSTRZEGANIA PRAW CZŁOWIEKA W KRAJACH LIGI PAŃSTW ARABSKICH

Abstrakt

Celem niniejszego artykułu jest analiza i ewaluacja treści Arabskiej Karty Praw Człowieka w związku ze wzmocnieniem przestrzegania oraz ochrony praw człowieka na tle wartości uniwersalnych, wyrażonych w aktach międzynarodowego systemu praw człowieka. Powyższe rozważania zostaną osadzone w kontekście historii powstania Arabskiej Karty Praw Człowieka, relacji państw członkowskich Ligi Państw Arabskich z państwami tzw. strefy euroatlantyckiej i wybranych elementów religii muzułmańskiej. Zastosowana w pracy metoda historyczna pozwoli nie tylko na ocenę zmiany wybranych arabskich aktów praw człowieka, ale przede wszystkim umożliwi głębsze zrozumienie motywów prawodawców w opisywanym kręgu kulturowym. W ramach artykułu zostaną również wykorzystane elementy metody dogmatyczno-prawnej i komparatystycznej. Zamiarem autorki jest również przeanalizowanie stosunku religii muzułmańskiej do partykularnego bądź uniwersalnego charakteru praw człowieka. Podsumowanie będzie zmierzać do wykazania zarówno mocnych, jak i słabych punktów Arabskiej Karty Praw Człowieka z punktu widzenia efektywności ochrony praw człowieka w świecie arabskim.

Słowa kluczowe: Arabska Karta Praw Człowieka, Liga Państw Arabskich, Kairska Deklaracja Praw Człowieka, Organizacja Współpracy Islamskiej, Prawa Człowieka

Abstract

The key issue of this article is to analyse and evaluate the content of the Arab Charter of Human Rights in relation to strengthening the observance and protection of human rights against the background of universal values expressed in the acts of the international human rights system. The above considerations will be set in the context of the history of the creation of the Arab Charter of Human Rights, the relations of the member states of the League of Arab States with the states of the so-called Euro-Atlantic zone and the approximation of selected elements specific to the Muslim religion. The historical method will not only allow for the assessment of changes in selected Arab human rights acts, but above all will enable a deeper understanding of the motives specific to the lawmakers in the described cultural circle. The article will also

use elements of the dogmatic-legal and comparative methods. The author's intention is also to analyse the attitude of the Islamic religion to the particular or universal nature of human rights. The summary will aim to demonstrate both the strengths and weaknesses of the discussed act through the prism of the effectiveness of human rights protection in the Arab region.

Keywords: Arab Charter on Human Rights, Arab League, Cairo Declaration of Human Rights, Organisation of Islamic Cooperation, human rights

Z perspektywy badawczej arabski system ochrony praw człowieka jest niewątpliwie jednym z najbardziej interesujących – zarówno pod względem dostosowania do wartości kulturowych, jak i uniwersalnych. Nie stanowi on zresztą typowego systemu regionalnego sensu stricto, gdyż państwa członkowskie Ligi Państw Arabskich (dalej: LPA) są położone geograficznie zarówno w Afryce, jak i w Azji – a zatem, podobnie jak państwa członkowskie Organizacji Współpracy Islamskiej¹ (dalej: OWI), nie znajdują się nawet na obszarze jednego kontynentu. Faktycznym mianownikiem łączącym zarówno państwa członkowskie OWI i LPA jest przede wszystkim wyznawana w nich religia muzułmańska. Również arabski system praw człowieka został oparty nie tyle na wartościach związanych z danym regionem, co na zasadach wyróżniających charakter i dziedzictwo etnosu arabskiego jako silnie związanego z dominującą religią. Koran – święta księga wyznawców islamu – reguluje nie tylko aspekty życia religijnego, ale dotyczy także społecznego oraz politycznego wymiaru funkcjonowania państwa i jednostki w świecie muzułmańskim. Nierzadko stanowi to istotną przeszkodę w ratyfikacji przez państwa arabskie (czy szerzej: muzułmańskie) uniwersalnych dokumentów w zakresie ochrony praw człowieka.

Próba rozwiązania tego problemu było ustanowienie szeregu mechanizmów ochrony tychże praw w ramach Ligi Państw Arabskich. Dzięki inicjatywie Egiptu w 1944 roku państwa arabskie, powołując się na wspólny język, religię, historię i cywilizację, założyły pierwszą organizację regionalną – wspomnianą wcześniej – Ligę Państw Arabskich.

¹ Organizacja Współpracy Islamskiej (ang. *Organisation of Islamic Collaboration*) została powołana do życia w 1969 roku. Według założeń miała być platformą jednoczącą państwa muzułmańskie oraz ich głosem na arenie międzynarodowej, m.in. na forum ONZ. Więcej: Agnieszka Gieryńska, *Organizacja Współpracy Islamskiej. Geneza, charakterystyka i działalność w regionie Bliskiego Wschodu*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2017.

Jej karta założycielska weszła w życie 10 maja 1945 roku. Głównym celem LPA była współpraca państw członkowskich w różnych sektorach, utrzymanie niepodległości, pokojowe rozwiązywanie sporów oraz stawianie czoła zagrożeniom zewnętrznym.

Stanowisko muzułmanów wobec praw człowieka zostało najpełniej wyrażone w trzech dokumentach: Powszechnej Muzułmańskiej Deklaracji Praw Człowieka, Kairskiej Deklaracji Praw Człowieka² oraz Arabskiej Karcie Praw Człowieka z 2004 roku (ang: *Arab Charter on Human Rights*, dalej: ArabKPC)³, będącej znowelizowaną wersją Karty Arabskiej z 1994 roku.

Tło powstania Arabskiej Karty Praw Człowieka

Tłem powstania Arabskiej Karty Praw Człowieka były wyniki obrad Rady Ligi Państw Arabskich, które odbyły się w 1968 roku w Bejrucie. W ich konsekwencji z ramienia Ligi utworzona została Arabska Stała Komisja ds. Praw Człowieka (dalej: ArabKPC), którą natychmiastowo wezwano do opracowania arabskiego odpowiednika zachodnich aktów praw człowieka. W założeniu dokument ten miał stanowić arabską odpowiedź na rozwijający się zachodni system praw człowieka, uwzględniającą religijno-kulturową specyfikę regionu. Do aktów poprzedzających powstanie ArabKPC zaliczyć należy przyjęcie szeregu ważnych regionalnych instrumentów z zakresu praw człowieka, przede wszystkim Deklaracji Arabskiej Karty Praw Człowieka z 1971 roku, Deklaracji Praw Obywateli Arabskich i Planu Karty Praw w świecie arabskim z 1986 roku oraz utworzenie Komitetu ds. statusu kobiet arabskich. Od podjęcia decyzji o zainicjowaniu tego przedsięwzięcia do jego ostatecznej realizacji upłynęło wiele czasu – pierwszą wersję Arabskiej Karty Praw Człowieka przyjęto dopiero w 1994 roku. Składała się wówczas z 43 artykułów poprzedzonych Preambułą i proklamowała katalog praw oraz zakazów zbliżony do tych znanych z dokumentów zachodnich.

Mimo tego ArabKPC1994 została poddana szerokiej międzynarodowej krytyce. Krytykowano przede wszystkim brak mechanizmu eg-

² Powszechna Muzułmańska Deklaracja Praw Człowieka (ang. Universal Islamic Declaration of Human Rights, Universal Islamic Declaration of Human Rights, adopted by the *Islamic Council of Europe* on 19 September 1981/21 *Dhul Qaidah* 1401).

³ Arabska Karta Praw Człowieka, <https://digitallibrary.un.org/record/551368>, data odczytu 23 sierpnia 2023.

zекwowania praw człowieka, szczególnie w porównaniu z innymi regionalnymi instrumentami praw człowieka, takimi jak mechanizmy w ramach Europejskiej i Amerykańskiej Konwencji Praw Człowieka oraz Afrykańskiej Karty Praw Człowieka i Ludów. Na skutek zgłoszonych zarzutów w 2004 roku Liga Państw Arabskich przyjęła nową wersję Karty. 15 marca 2008 roku ArabKPC weszła w życie po ratyfikacji, a w styczniu 2009 roku został powołany specjalny komitet, mający za zadanie sprawować nadzór nad procesem wdrażania postanowień Karty w oparciu o system sprawozdań kierowanych do komitetu przez państwa (art. 45 ArabKPC).

Podobnie jak jej poprzednia wersja, ArabKPC2008 składa się z 53 artykułów poprzedzonych Preambułą, w której potwierdzono zgodność z zasadami umieszczonymi w Karcie Narodów Zjednoczonych, Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka oraz Międzynarodowych Paktach Praw Człowieka i Międzynarodowym Pakcie Praw Gospodarczych. Zarazem jednak przywołuje się w niej i ustala zasady wyrażone w Kairskiej Deklaracji Praw Człowieka, co stanowiło przyczynę poddania ArabKPC kolejnej fali międzynarodowej krytyki.

Kairska Deklaracja Praw Człowieka w Islamie (dalej: Deklaracja lub Deklaracja Kairska) została przyjęta w 1990 roku podczas XIX Islamskiej Konferencji Ministrów Spraw Zagranicznych w Kairze. Składa się z 25 artykułów – 15 nawiązujących do prawa muzułmańskiego (inaczej szariatu) oraz 9 do Boga. Artykuły te podkreślają znaczenie prawa religijnego i w założeniu mają służyć jako gwarancja praw człowieka w świecie islamu. Deklaracja ma jednocześnie na celu „wspomożenie wysiłków ludzkości w kierunku ustanowienia systemu praw człowieka, który potwierdzi wolność i prawo do godnego życia zgodnie z muzułmańskim prawem szariatu”⁴. Wskazują na to bezpośrednio art. 24 i 25 Deklaracji, w których wprowadza się zasadę powszechnego pod-

⁴ Szariat oznacza z arabskiego drogę do źródła, którą powinni kroczyć wierni wierze. Jest to prawo religii muzułmańskiej częściowo spisane w Koranie. Obejmuje obowiązki wiernego względem Boga i zasady postępowania między ludźmi, w szczególności między współwyznawcami islamu. Daje ono możliwość wyboru pomiędzy tym, co jest nakazane (*farḍ*), a tym, co jest zabronione (*haram*). Jeżeli wierny wypełnia wszystkie prawa szariatu, osiągnie po śmierci zbawienie. Szariat jest podstawą rozwoju nauki prawa muzułmańskiego *fikh*. Por. Józef Bielawski, *Mały słownik kultury świata arabskiego*, Wiedza powszechna, Warszawa 1971, s. 482.

porządkowania praw jednostki prawu szariatu i przypomina, że szariat jest jedynym źródłem odniesienia w procesie interpretacji postanowień Deklaracji.

Konsekwencją tych sformułowań jest konieczność analizy postanowień Deklaracji poprzez wykładnię systemu zasad boskich, objawionych przez Proroka islamu. Wyklucza to zatem zastosowanie systemu zasad ogólnych, właściwych dla międzynarodowych czy większości regionalnych systemów praw człowieka; funkcjonujący system określa raczej działania jednostki jako dozwolone bądź zakazane. Podstawowymi źródłami dla wykładni norm takiego postępowania są w szczególności: Koran, komentarze koraniczne, a także zgoda bądź analogia wyrażone przez uczonych mężów. Deklaracja potwierdza, że Koran – ze względu na charakter umieszczonych w nim postanowień, uważany jest za źródło prawdziwej wiary wyznaczającej wyznawcom drogę życia, a utożsamienie jego treści z treścią norm prawnych wynika z uznania Boga za podstawowe źródło wiedzy i władzy, a zatem za wykładnię postępowania pozwalającą ustalić, co jest dobre, a co złe. Oprócz tego, we wstępie Deklaracji podkreśla się cywilizacyjną i historyczną rolę wspólnoty muzułmańskiej (arab. *ummy*)⁵, stworzonej przez Boga. Zaznacza się przy tym, że podstawowe prawa i wolności są integralną częścią religii muzułmańskiej i nikt nie ma prawa do ich unieważnienia, naruszenia czy ignorowania, ponieważ są one wiążącymi boskimi zaleceniami. Obrona tych fundamentalnych praw została określona jako pobożne działania, zaś ich naruszenie traktowane jest jako grzech.

Treść Preambuły Deklaracji wiąże zatem jednoznacznie wolności i prawa jednostki z prawami religii muzułmańskiej, która determinuje znaczenie i charakter poszczególnych uprawnień indywidualnych. To właśnie z tej przyczyny rodzi ona wiele kontrowersji. Wszystkie konwencje, czy to międzynarodowe, czy regionalne, potwierdzają, że każda osoba ma prawo do wolności wyznania (np. art. 18 PDPC, art. art. 18.2 MPPOP) i powinna być traktowana z równą godnością, cieszyć się prawami bez względu na rasę, kolor skóry, płeć, język, religię, poglądy polityczne lub inne (np. narodowe), majątek, urodzenie lub inne cechy. Tymczasem, w przeciwieństwie do tych konwencji, Deklaracja – na którą powołano się w ArabKPC – równości tej nie obrazuje.

⁵ Idea ta utożsamiana jest z „najlepszym narodem, utworzonym dla ludzi”. Por. Giorgio Paloucci, Camille Eid, *Islam. Sto pytań. Odpowiada S. K. Samir*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2004, s. 56.

Arabska Karta Praw Człowieka – przegląd Preambuły i analiza komparatystyczna wybranych postanowień

W postanowieniach Arabskiej Karty Praw Człowieka potwierdza się istnienie praw człowieka dla każdego człowieka, a w szczególności: prawo do samookreślenia i rozwoju (art. 1), zobowiązując państwa członkowskie LPA do zapewnienia każdej jednostce znajdującej się na ich terytorium i będącej podmiotem jego jurysdykcji prawa do wykonywania wszystkich uprawnień wynikających z treści Arabskiej Karty bez względu na rasę, kolor skóry, płeć, język, wyznanie, poglądy polityczne, narodowość lub pochodzenie społeczne, własność, urodzenie lub z jakichkolwiek innych powodów, a także bez dyskryminacji między mężczyzną a kobietą (art. 2) oraz wprowadzając zakaz ograniczania Karty (art. 3).

Kolejne regulacje dotyczą bezpośrednio odpowiednich praw i wolności, mając najczęściej charakter ogólny. Wymienia się wśród nich: (art. 5) prawo do życia, wolność i bezpieczeństwo osobiste, zasadę *nulum crimen sine lege* [nie ma przestępstwa bez przepisu prawa] (art. 6), domniemanie niewinności związane z prawem do rzetelnego procesu (art. 7), prawo do wolności osobistej połączone z zakazem bezprawnego uwięzienia i aresztowania (art. 8), zakaz handlu ludźmi, eksperymentów na ludziach i handlu ludzkimi organami (art. 9), zakaz niewolnictwa (w tym niewolnictwa seksualnego), handlu ludźmi, pracy przymusowej oraz wykorzystywania dzieci w konfliktach zbrojnych (art. 10), zasadę równości wobec prawa (art. 11), niezawisłość sądownictwa (art. 12), prawo do sprawiedliwego i jawnego procesu (art. 13), zakaz bezprawnego aresztowania (art. 14), *lex retro non agit* [prawo nie działa wstecz] (art. 15), zasada domniemanie niewinności, prawo do obrony, apelowania oraz poszanowania prywatności i bezpieczeństwa obywatela w każdych okolicznościach (art. 16), zasadę specjalnego traktowania przy przestępstwach z udziałem dzieci (art. 17), zakaz więzienia za długi (art. 18), zasada *ne bis in idem crimen iudicetur* [nikogo nie sędzi się dwa razy za to samo przestępstwo] (art. 19), humanitarnego traktowania więźniów (art. 20), prawo do ochrony prawnej przeciwko bezprawnej ingerencji w życie prywatne, rodzinne lub domowe (art. 21), prawo do uznawania osobowości prawnej (art. 22), prawo do wniesienia środka odwoławczego i skargi (art. 23), prawo do uczestnictwa w życiu publicznym (art. 24), prawo do korzystania z dóbr kulturalnych (art. 25),

prawo do swobodnego poruszania się (art. 26), zakaz samowolnego lub bezprawnego nakazania opuszczenia kraju (art. 27), prawo do azylu (art. 28), prawo do obywatelstwa (art. 29), prawo do wolności wyznania i przekonań (art. 30), prawo do własności prywatnej (art. 31), prawo do informacji (art. 32), prawo do zawarcia związku małżeńskiego pomiędzy kobietą a mężczyzną (art. 33), powszechne prawo do pracy (art. 34), prawo do tworzenia związków zawodowych (art. 35), prawo do ubezpieczeń zdrowotnych (art. 36), prawo do rozwoju gospodarczego, społecznego, kulturalnego i politycznego (art. 37), prawo do odpowiedniego standardu życia dla siebie i swojej rodziny (art. 38), prawo do ochrony zdrowia (art. 39), prawa osób niepełnosprawnych (art. 40), nakaz likwidacji analfabetyzmu (art. 41) oraz prawo do udziału w życiu kulturalnym oraz wolności badań naukowych i działalności twórczej (art. 42).

Postanowienia artykułów 43-53 dotyczą odpowiednio zasad interpretacji Karty, kwestii administracyjnych i wykonawczych oraz kwestii związanych z ratyfikacją, podpisaniem lub przystąpieniem do Karty. Arabska Karta Praw Człowieka nie zawiera postanowień zezwalających na złożenie skargi indywidualnej lub podstaw dla stworzenia organu odpowiadającego Europejskiemu Trybunałowi Praw Człowieka lub Trybunałowi Praw Człowieka Unii Afrykańskiej.

Choć pozornie przedstawione zasady nie odbiegają znacząco od norm przyjętych w innych w aktach prawa międzynarodowego, to jednak wzbudziły kontrowersje na poziomie międzynarodowej dyskusji o prawach człowieka. W ślad za wydaniem ArabKPC Wysoka Komisarz Narodów Zjednoczonych – Louise Arbor – wydała oświadczenie, w którym wyraziła niepokój dotyczący zgodności niektórych postanowień ArabKPC z międzynarodowymi normami i standardami praw człowieka. Obawy te dotyczyły przede wszystkim podejścia do kary śmierci dla dzieci (w myśl art. 7 ArabKPC zasadniczo „zabrania się wykonywania kary śmierci na osobach poniżej lat 18, chyba że co innego wynika z przepisów prawa obowiązującego w chwili popełnienia przestępstwa”) oraz praw kobiet, które to prawa zostały reglamentowane zgodnie z „pozytywną dyskryminacją ustanowioną na rzecz kobiet przez szariat, inne prawa boskie obowiązujących przepisów i aktów prawnych” (art. 3 ust. 3 ArabKPC) i cudzoziemców (zgodnie z art. 26 ArabKPC wydalony cudzoziemiec ze względu na ważne kwestie bezpieczeństwa może nie mieć możliwości zaskarżenia takiej decyzji).

Co więcej, w zakresie, w jakim Arabska Karta Praw Człowieka utożsamia syjonizm z rasizmem (Preambuła ArabKPC wskazuje, że: „odrzuca wszelkie formy rasizmu i syjonizmu, które stanowią naruszenie praw człowieka i zagrożenie dla międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa”), została uznana za niezgodną z rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ z dnia 16.12.1991 roku 46/86⁶. Tekst ten nawiązuje jednak nie tylko do postanowienia zawartego w Preambule Karty „Odrzucając wszelkie formy rasizmu i syjonizmu, które stanowią naruszenie praw człowieka i zagrożenie dla międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa”, ale również do Zgromadzenia Ogólnego 3379 (xxx) – zmienionej Rezolucją 46/86 – w której powtórzono, że syjonizm [jest] formą rasizmu i dyskryminacji rasowej⁷. W konsekwencji powyższego, na gruncie międzynarodowej dyskusji o prawach człowieka wiele postanowień Arabskiej Karty Praw Człowieka zostało uznanych za sprzeczne z zasadami uniwersalnymi. Ponadto, jak wskazano powyżej, w treści Preambuły ArabKPC zawarte zostały również zasady z dokumentów muzułmańskich, które – podobnie jak prawo szariatu – są sprzeczne z zasadami równości wyrażonymi w międzynarodowych aktach prawa międzynarodowego.

Dla przykładu przywołać należy, iż wspomniana w ArabKPC Deklaracja Kairska wskazuje na przyznanie innym religiom statusu podporządkowanego wobec religii islamu czy akceptację dla dyskryminacyjnego traktowania kobiet w sferze swobodnego przemieszczania się bądź zawierania małżeństw – co sprawia, że powoływanie się na nią w kontekście respektowania praw człowieka można uznać w najlepszym razie za bezużyteczne, zaś w najgorszym – szkodliwe dla interpretacji⁸. Sama Arabska Karta nie uznaje wolności od niewolnictwa czy prawa do zmiany wyznawanej religii, ale – co budzi szczególny sprzeciw na arenie międzynarodowej – to fakt, iż *de facto* uznaje się w niej karę śmierci. Choć w art. 5 podkreśla się przyrodzone prawo do życia każdej jednostki, to zarazem w art. 6 usankcjonowana została możliwość skazania dowolnej osoby fizycznej na karę śmierci. Sankcja ta nie została ukierunkowana na konkretne kategorie przestępstw, a jedynie takie, które

⁶ Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 86/46 z 1986 roku odrzuca pogląd, jakoby syjonizm był formą rasizmu i dyskryminacji rasowej.

⁷ Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ UN General Assembly resolution A/RES/3379 z 1975 roku.

⁸ Turan Kayaoglu, *It's Time to Revise the Cairo Declaration of Human Rights in Islam*, The Brookings, 2016, <https://www.brookings.edu/opinions/its-time-to-revise-the-cairo-declaration-of-human-rights-in-islam/>, data odczytu 3.10.2023.

określono mianem „najcięższych”. Powoduje to istotne zagrożenie dla praw jednostki, albowiem organy egzekucyjne mogą w wybiórczy i dowolny sposób powoływać się na usankcjonowane regionalnym aktem prawnym zezwolenie na wykonywanie kary śmierci.

Przykładowo system prawa Islamskiej Republiki Iranu art. 630 irańskiego Kodeksu Karnego oraz system prawa egipskiego art. 17 egipskiego Kodeksu Karnego zezwalają mężowi na samodzielne dokonanie zabójstwa żony i jej kochanka z tą różnicą, że irański system prawa wymaga przyłapania kochanków w trakcie popełniania czynu, zaś w systemie prawa egipskiego zezwala się na zabójstwo honorowe, uzasadnione pomówieniami. W tym samym irańskim Kodeksie Karnym oraz w systemie prawa Sudanu umiejscowione zostały przepisy zakazujące cudzołóstwa pod karą śmierci przez ukamienowanie. Co jednak jeszcze bardziej znamienne, to fakt, że o ile sankcję kary śmierci można spotkać również w innych systemach prawa krajowego, w tym w tzw. państwach zachodnich (np. w USA), to w żadnym innym regionalnym systemie praw człowieka nie znajduje się wyrażonego wprost zezwolenia na wykonywanie kary śmierci. Tymczasem, w art. 7 ArabKPC znajduje się wyjątek zezwalający na karę śmierci wobec osób, które nie ukończyły osiemnastego roku życia, o ile będzie to zgodne z krajowymi przepisami obowiązującymi w chwili popełnienia przestępstwa (art. 7 ust. 1 ArabKPC).

Wspominane ryzyka budzą uzasadniony niepokój, gdyż – jak wskazano wcześniej – w Karcie nie ma jakiegokolwiek systemu pozwalającego na składanie skarg indywidualnych, brak w niej również postanowień wskazujących na powołanie organów zbliżonych np. do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Jedynym systemem monitorowania zgodności postępowania państw członkowskich względem postanowień Karty jest Komisja Ekspertów. Niestety żadna z norm ArabKPC nie określa mechanizmu, za pomocą którego dochodziłoby do raportowania i uwzględniania skarg podmiotów indywidualnych. O ile w przypadku naruszeń na tle dostępu do edukacji, swobody przemieszczania się czy innych praw wolnościowych można wskazywać na inne ścieżki realizowania ww. uprawnień, o tyle ustrzeżenie się przed karą śmierci w ocenie euroatlantyckich komentatorów wymagałoby wyposażenia jednostki w znacznie bardziej skuteczne mechanizmy odwoławcze.

Zarazem jednak warto podkreślić, że niektóre z postanowień Arabskiej Karty mogłyby zostać uznane za innowacyjne i przełomowe,

zwłaszcza mając na uwadze specyfikę regionu LPA. Za szczególnie ważne uwagi należy uznać przede wszystkim postanowienia dotyczące praw osób niepełnosprawnych, proklamujące ich równość (art. 3 ust 1 ArabKPC) oraz stanowiące o ich uprawnieniach (art. 40 ArabKPC). Znalazły one uznanie w opinii przedstawicieli organizacji międzynarodowych (m.in. Amnesty International)⁹, zwłaszcza mając na uwadze, że ArabKPC04 została wydana jeszcze przed uchwaloną w 2006 roku, a kluczową dla realizacji praw osób niepełnosprawnych, Konwencją ONZ o prawach osób niepełnosprawnych. W art. 3 ust. 1 ArabKPC podkreśla się, że „Każde państwo-strona niniejszej Karty zobowiązuje się zapewnić wszystkim osobom, które podlegają jego jurysdykcji, prawo do korzystania z praw i wolności wymienionych w niniejszym dokumencie, bez rozróżnienia ze względu na rasę, kolor skóry, płci, język, wyznanie, poglądy, myśli, pochodzenie narodowe lub społeczne, majątek, urodzenie, niepełnosprawność fizyczną lub umysłową”.

W ślad za wyrażoną w art. 3 zasadą równości i zakazem dyskryminacji oraz wyrażonym w art. 53 ArabKPC prawem do korzystania z najwyższego osiągalnego poziomu zdrowia fizycznego, osobom niepełnosprawnym została zadeklarowana szczególna ochrona w celu promowania ich samodzielności i ułatwienia aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym. Istotnym postanowieniem odnoszącym się do wspomnianych zasad jest art. 40 ArabKPC, wskazujący na szeroki zakres zobowiązania państw-stron do: zapewnienia osobom niepełnosprawnym umysłowo lub fizycznie godziwego życia, wzmacniającego samodzielność oraz ułatwiającego aktywny udział w życiu społecznym (art. 40 ust. 1 ArabKPC)¹⁰. Zobowiązanie to zostało uzupełnione w ust. 2 (zapewnienie bezpłatnych usług społecznych oraz wsparcia materialnego), ust. 3 (zobowiązanie do ograniczenia występowania niepełnosprawności), ust. 4 (zapewnienie usług edukacyjnych dostosowanych do potrzeb osób niepełnosprawnych), ust. 5 (zobowiązanie do zapewnienia usług zdrowotnych) i ust. 6 (zapewnienie dostępności usług ze sfery sektora prywatnego oraz publicznego), promujących idee zintegrowania społecznego osób niepełnosprawnych. Tak wyraźne wyszczególnienie praw osób niepełnosprawnych należy ocenić pozytywnie. Zwłaszcza ustęp 3 artykułu 40 ma istotne znaczenie, ponieważ przewiduje środki, które należy podjąć w celu zwalczania niepełno-

⁹ Amnesty International, *Middle East and North Africa Region: Re-drafting the Arab Charter on Human Rights: Building for a Better Future*, 11 March 2004, <http://www.amnesty.org/en/library/info/MDE01/002/2004>, data odczytu 4 października 2023.

¹⁰ Art. 40 ust. 1 ArabKPC.

sprawności wszelkimi możliwymi środkami, w tym programami profilaktycznymi, działaniami na rzecz podnoszenia świadomości oraz edukacją.

Prawa człowieka – czy należą się każdemu?

Podkreślić należy, iż zachodni i arabski sposób postrzegania praw człowieka różnią się istotnie, co wynika nie tylko z uwarunkowań kulturowych, ale też religijnych. Świat zachodni postrzega prawa człowieka jako prawo naturalne, zaś muzułmanie opierają się na szariacie, który według nich ma boskie pochodzenie. Prawa człowieka w rozumieniu zachodnim już od czasów Johna Locke’a były postrzegane jako przysługujące każdej osobie i tak pojmowany uniwersalizm sprawia, że przyjęto zasadę, zgodnie z którą każda osoba ludzka zasługuje na taki sam szacunek, innymi słowy każdemu przysługują te same prawa podstawowe. Tymczasem analiza wybranych postanowień Arabskiej Karty Praw Człowieka wskazuje na odmienne i partykularne podejście do praw człowieka. Arabskie dokumenty prawnoczerwone nie postulują uniwersalizmu, a wręcz przeciwnie – można wyprowadzić z nich wniosek, że nie jest możliwe przypisanie wszystkim osobom ludzkim tych samych praw. Podstawę dla tego twierdzenia silnie unaocznia również treść Kairskiej Deklaracji Praw Człowieka, w której wprost wskazuje się na dominację duchową oraz intelektualną wyznawców islamu. Islam w założeniu Arabskiej Karty oraz Deklaracji Kairskiej przyznaje zaś prawa człowieka każdemu, ale w nierówny sposób, gdyż człowiek postrzegany jest w nich przez pryzmat wiary, zaś apostazja z islamu jest zakazana. Już powyższe rozważania pozwalają wysnuć wniosek, iż pogodzenie koncepcji praw człowieka wyrażonej w ArabKPC z międzynarodowymi standardami praw człowieka jest utrudnione.

Konkluzje

Każda dyskusja na temat powszechności praw człowieka nieuchronnie prowadzi do pytania, czy opierają się na koncepcji, którą bez zastrzeżeń podzielałyby wszystkie kultury¹¹. Pomimo faktu, że prawa człowieka zostały zawarte w aktach sporządzanych w ramach Organi-

¹¹ Maurice Bertrand, *Is Universality in jeopardy?* United Nations Department of Public Information, New York 1985, s. 2–3, <https://www.maurice-bertrand.fr/images/publications/universality.pdf>, data odczytu 1.03.2025.

zacji Narodów Zjednoczonych, sporne pozostaje, czy opiera się je faktycznie na uniwersalnych przekonaniach etycznych, moralnych i religijnych¹². Jak zauważa Peter René Baehr, uniwersalne instrumenty praw człowieka opierają się na założeniu, że odzwierciedlają powszechnie zaakceptowane normy, gdyż w innym wypadku nie mogłyby stanowić podstawy do sprawowania przez ONZ działalności nadzorującej¹³. Z kolei Andrzej Bisztyga uznaje, że zasadnicze rozbieżności pomiędzy państwami euroatlantyckimi a muzułmańskimi powstają nie tyle na tle wprowadzenia, co wobec interpretacji norm¹⁴.

Choć mnogość odłamów islamu nie pozwala na przeprowadzenie w niniejszej pracy dogłębnej analizy globalnego muzułmańskiego podejścia do praw człowieka, to na gruncie Arabskiej Karty Praw Człowieka wyprowadzić należy wniosek, że uznaje ona ich pochodzenie – jak wszelkich innych praw – od Boga, a ludzi postrzega się w niej jako wykonawców jego woli. Z tego powodu punktem odniesienia i interpretacji norm jest, inaczej niż w systemach państw zachodnich, Koran, czyli dokument religijny i zarazem najwyższe źródło prawa, mający w niektórych państwach (np. Arabia Saudyjska czy Oman) rangę konstytucyjną. Prowadzi to do jednoznacznego wniosku, iż Arabska Karta Praw Człowieka wywodzi partykularny, a nie uniwersalny stosunek wobec praw człowieka, gdyż wyprowadza się je wprost z założeń religijnych, a nie z tytułu prawa naturalnego. Dowodami na powyższe są liczne ograniczenia praw wobec wybranej grupy ludzi. Na przykład art. 24 Karty przyznaje prawo do pokojowych zgromadzeń i stowarzyszeń „obywatelom” (ang. *citizens*), wykluczając tym samym osoby niebędące obywatelami.

Mimo tego, z perspektywy porównania norm Karty ze standardami zachodnimi szczególnie istotnym momentem była rewizja Arabskiej Karty, choć i ona wywołała skrajnie różne opinie. Zdaniem Mervat Rishmavi miało to jasno wskazywać, że na gruncie działań LPA polityka wobec praw człowieka nabrała coraz większego znaczenia¹⁵. Z drugiej strony, np. Vera van Hüllen wskazuje, że uchwalenie Karty w 1994 roku, a następnie jej rewizja w 2004 roku, nie stanowiły w rzeczywi-

¹² Liesabeth Lijnzaad, *Reservation to United Nations Human Rights Treaties: Rati-fy of Ruin*, International Studies in Human Rights Law, Brill, Leiden 1995, s. 103.

¹³ Peter René Baehr, *Human Rights. Universality in Practice*, Palgrave Macmillan, 1999, s. 2–9

¹⁴ Andrzej Bisztyga, *Islamska koncepcja praw jednostki*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” nr 1(13), 2013, s. 86.

¹⁵ Mervat Rishmavi, *The Arab Charter of Human Rights and the League of Arab States: an update*, „Human Rights Law Review”, vol. 10, issue 1, s. 169–178.

stości prób efektywnego ustanowienia systemu praw człowieka w regionie arabskim, a – odpowiednio w kolejności – próby ustanowienia własnej polityki wobec państwa izraelskiego, a następnie przypodobania się krajom zachodnim¹⁶. Stanowisko to należy uznać jednak za zbyt radykalne, a przede wszystkim nieprawdziwe i sprzeczne z całokształtem okoliczności dotyczących rewizji Karty. Choć nie ulega wątpliwości, że LPA podejmuje działania normatywne w oparciu o szczególnie, religijny charakter społeczeństw i przekonań państw członkowskich¹⁷, to jednak jej działania mają charakter wybitnie autonomiczny. Trwająca blisko trzy dekady międzynarodowa debata na temat praw człowieka w krajach arabskich poddaje dogłębnej analizie muzułmańskie działania na tle praw człowieka.

Zdaniem Freda Hallidaya debata ta odzwierciedla przecinanie się pięciu odrębnych procesów. Po pierwsze jest częścią międzynarodowej debaty, która narodziła się wraz z Powszechną Deklaracją Praw Człowieka z 1948 roku; jest też swoistą odpowiedzią na ten międzynarodowy proces. Po drugie odzwierciedla sposób, w jaki kwestie polityczne w świecie islamu (np. sprawa palestyńska) zaczęły być formułowane w kategoriach praw człowieka. Po trzecie jest odpowiedzią na szczególnie sposób wykorzystania praw człowieka do krytyki nadużyć rządowych, artykułowanych przez organizacje międzynarodowe takie jak np. Amnesty International. Po czwarte podkreśla presję, która pojawia się w łonie państw muzułmańskich na zdemokratyzowanie i poszanowanie praw człowieka w zgodzie z wyrażoną publicznie krytyką międzynarodową. Wreszcie na omawianą debatę wpływają procesy, które można określić jako „islamizację” i to zarówno odgórną (ze strony rządów), jak i oddolną (ze strony społeczeństw). Jednym z celów islamizacji jest zmiana zapisów prawa tak, by w większym stopniu stały na straży muzułmańskiej tradycji¹⁸.

Wszystkie te elementy miały wpływ na stanowienie prawnoczwowieczej polityki państw LPA wyrażonej w ArabKPC, czego skutkiem – zdaniem autorki – jest unikatowe połączenie zestawienia uniwersalnych wartości właściwych każdej osobie ludzkiej z jednoczesnym za-

¹⁶ Vera Van Hüllen, *Just Leave Us Alone: the Arab league and Human Rights* [w:] *Governance Transfer by Regional Organizations: Patching Together a Global Script*, red. Tanja A. Börzel i Vera van Hüllen, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2015, s. 135–153.

¹⁷ Henry Steiner, Philip Alston, Ryan Goodman, *International Human Rights in Context: Law, Politics, Morals*, Oxford University Press, 2000, s. 367.

¹⁸ Fred Halliday, *Relativism and Universalism in Human Rights: the Case of the Islamic Middle East*, „Political Studies” XLIII, 1995, s. 152–167.

chowaniem relatywizmu kulturowego krajów arabskich. Tym samym, niezależnie od zarzutów stawianych Karcie¹⁹, należy z całą pewnością uznać, że wypełnia ona lukę w dziedzinie międzynarodowej ochrony praw człowieka w tym konkretnym regionie świata i pomaga w uznaniu tych praw. Pocieszającym jest również fakt, że zawiera szereg pozytywnych postanowień dotyczących niezależności sektora sądowniczego (art. 12), przemocy wobec kobiet i dzieci (art. 33), gwarancji reprezentacji politycznej i ochrony życia prywatnego (art. 21 i 24) czy praw osób niepełnosprawnych (art. 40).

Pytanie, które pozostaje zazwyczaj bez odpowiedzi, ale pojawia się w konkluzjach tego rodzaju analiz, dotyczy przyszłości. Zdaniem autorki z czasem wiele podstawowych wad Arabskiej Karty będzie musiało zostać poddanych ponownej ocenie i modyfikacji, prawdopodobnie z przyjęciem dodatkowych protokołów. Brak uwzględnienia w tekście niektórych postanowień stanowiących standard przyjęty w krajach zachodnich będzie nadal utrwał przekonanie, że państwa arabskie nie są w pełni oddane uniwersalnemu systemowi poszanowania praw człowieka i traktują je partykularnie. Niemniej jednak, Arabska Karta Praw Człowieka jest uważana za pozytywny krok w stronę promowania i ochrony praw człowieka w obrębie Ligi Państw Arabskich i jako taka powinna zostać oceniona aprobatywnie.

¹⁹ Do najbardziej krytykowanych należą: zgoda na orzekanie kary śmierci wobec kobiet w ciąży i nieletnich, dyskryminacja kobiet i osób niebędących obywatelami, brak ustanawiania systemu skarg indywidualnych, niewystarczające uregulowanie pozytywnych obowiązków państw wobec kwestii niewolnictwa, tortur, okrutnego i niehumanitarnego traktowania.